

ESPAIS DE LECTURA

RAMÓN J. SENDER

RÉQUIEM POR UN CAMPESINO ESPAÑOL

5 DE MARÇ DE 2020

BIOGRAFIA

Ramón José Sender Garcés, més conegut com a Ramon J. Sender, va néixer al petit poble de Xalamera (Osca) el 3 de febrer de 1901, en el si d'una família de llauradors acomodats (la seva mare era mestra i el seu pare treballava per a l'ajuntament). Va passar la seva infantesa entre diversos pobles aragonesos, i els escenaris de la seva terra natal li van permetre bastir l'ambientació de bona part de la seva obra.

Començà a col·laborar amb la premsa de ben jove i, després de completar el servei militar al Marroc, va arribar la seva consagració pública. Sender va esdevenir un periodista compromès amb la revolució, va participar activament en la vida intel·lectual del país i va fer notoris els seus ideals anarquistes i les seves simpaties envers els comunistes. Conreà també la novel·la i la crònica periodística, amb obres com *Imán* (1930), *Orden público* (1932), *Siete domingos rojos* (1932) i *Viaje a la aldea del crimen* (1935), molt inspirades per les seves vivències i caracteritzades pel fort component de denúncia social. El seu esforç es va veure reconegut l'any 1935 amb el Premi Nacional de Literatura, atorgat a l'obra *Mr. Witt en el Cantón*.

Amb l'esclat de la Guerra Civil, l'escriptor marxà a Madrid per lluitar al bàndol republicà. Tot i els seus intents, Sender va acabar per veure's abocat a l'exili. La seva dona i el seu germà, però, no van tenir la mateixa sort: moriren afusellats.

Així, Sender fugí d'Espanya, i després d'un exili que el va portar per França, Mèxic i Guatemala, l'any 1942 acabà als Estats Units, on va treballar com a professor universitari i traductor. L'escriptor no deixà de conrear la literatura i la seva producció anà diversificant-se. D'aquesta manera, a banda d'obres històriques i testimonials, entre les quals podríem destacar *Crónica del alba* (1942) i *Réquiem por un campesino español* (1953), Sender va escriure també novel·les més trivials, com la sèrie iniciada amb *La tesis de Nancy* (1962), i obres de tema americà, com *Monte Ondina* (1980).

Ramón J. Sender passà els seus darrers anys als Estats Units. Va manifestar diverses vegades el desig de poder acabar els seus dies a Espanya, però la situació política no ho va permetre. Encara va fer dues visites a terres espanyoles, una l'any 1974 i una altra al 1976, però morí a Amèrica l'any 1982 sense poder complir el seu somni de tornar.

CONTEXT HISTÒRIC DE L'OBRA

La novel·la de Sender transcorre durant el primer terç del segle XX i acaba l'any 1937.

La primera referència històrica concreta del llibre se'ns presenta quan s'esmenten les eleccions que van obrir la porta a la Segona República: "Tres semanas después de la boda volvieron Paco y su mujer, y el domingo siguiente se celebraron elecciones". (p. 67). Aquest fet ens permet emmarcar la boda pels volts d'una data molt específica: el 12 d'abril de 1931.

Arran d'aquest triomf de la Segona República, el rei va abandonar el país i es va desfermar el neguit entre els poderosos i l'estament eclesiàstic, que veien en perill els seus privilegis: "Se supo pronto que el rey había huido de España. La noticia fue tremenda para don Valeriano y para el cura. (...) Mosén Millán estuvo dos semanas sin salir de la abadía". (p. 69).

I és que, davant d'aquest nou escenari polític, el poble va posar damunt de la taula la necessitat d'abolir els "bienes de señorío" de forma efectiva per tal de permetre als camperols sortir de la seva misèria: "En el carasol se decía que con el arriendo de pastos, cuyo dinero iba al municipio, se hacían planes para mejorar la vida de la aldea". (p. 77). Aquesta voluntat es va traduir en la Llei de Reforma agrària aprovada l'any 1932, que volia eliminar el latifundisme i expropiar les terres dels grans d'Espanya. També l'Església, que era una de les grans propietàries de territori, es va sentir amenaçada per la reforma de la titularitat de les terres de conreu.

No obstant això, aquestes pretensions no van poder materialitzar-se de forma efectiva, perquè van trobar-se amb l'oposició dels sectors més conservadors de la societat. Es van succeir els governs fins a arribar a la crisi de l'any 1936, que va culminar amb el cop d'estat militar. És durant aquest any quan els falangistes, que l'autor anomena "els señoritos de la Ciudad", arriben al poble on transcorre la novel·la per capturar aquells que havien intentat situar-se del costat de la República i el seu impuls transformador: camperols i regidors apareixen assassinats, i els forasters busquen incansablement Paco el del Molino. Les forces falangistes havien iniciat un procés de repressió calenta, sense cap mena de mediació judicial.

Finalment, després de dues setmanes intenses d'assassinats, que inclouen un metrallament al carasol i diversos cadàvers apareguts a cunetes, el conflicte es tanca amb la mort d'en Paco, que acaba per ser entregat pel mossèn. Davant de les amenaces dels forasters, que arriben a afirmar "no queremos reblandecidos mentales. Estamos limpiando el pueblo, y el que no está con nosotros está en contra" (p.88), l'home sucumbeix a la pressió i a la por i delata el que havia estat el seu antic company.

Com a resultat de la repressió falangista, la revolució republicana va ser sufocada. Anys més tard, el 1938, l'Ofensiva d'Aragó va aconseguir expulsar les forces republicanes de la zona, obligant-les a replegar-se a terres catalanes.

ANÀLISI DE *RÉQUIEM POR UN CAMPESINO ESPAÑOL*

Context literari

La literatura espanyola dels anys 30 havia iniciat l'abandonament de les avantguardes artístiques per començar a produir una literatura més social, fruit dels canvis que s'estaven gestant al país i al món. Més tard, l'experiència traumàtica de la Guerra Civil, la instauració de la Dictadura Franquista i l'exili forçós de bona part dels intel·lectuals van provocar un gran impacte a la consciència col·lectiva que la literatura de postguerra

va recollir, donant testimoni de l'horror viscut i fent-ne una profunda crítica. En aquesta línia, *Réquiem por un campesino español*, publicada l'any 1953, és una de les obres de literatura de postguerra més representatives.

Títol i intenció

L'obra va aparèixer publicada l'any 1953 a Mèxic amb el títol de *Mosén Millán*. Quan es va publicar als Estats Units, a fi d'afavorir les vendes, van decidir canviar el títol original i que la novel·la es presentés com a *Réquiem por un campesino español*.

La decisió des del punt de vista comercial és evident, però també cal destacar el canvi d'enfocament que genera: “sugiere un cambio de enfoque (...) del sentimiento de culpa de Mosén Millán a la tragedia de Paco el del Molino (...) los dos polos entre los que oscila el relato”. (MAÑÁ, 1992, 163).

Estil i llenguatge

Sender ens presenta un llenguatge “directo, sencillo, conciso y natural (...). Frecuentemente se ha comparado el estilo de Sender con el de Baroja”. (PÉREZ: 1988, 54).

Així, l'autor emprà descripcions breus i diàlegs curts i immediats, on moltes vegades el que té més pes és allò que no es diu i que el lector ha d'intuir en els silencis. A més, Sender dota de realisme i naturalitat la narració farcint-la de lèxic religiós i del món rural, afegint-hi col·loquialismes i frases fetes (i, fins i tot, vulgarismes) i incorporant expressions regionals (aragonesismes i catalanismes).

Estructura narrativa

L'estructura narrativa de l'obra es desplega en dos temps: el present, corresponent a la missa de rèquiem, i el passat, que es presenta en forma d'analepsi i que ens narra escenes de la vida de Paco el del Molino des del seu naixement fins a la seva mort.

Aquestes dues línies no funcionen de forma aïllada, sinó que Sender les va entrecreuant amb mestria: en la línia present, veiem les anades i tornades de l'escolanet i les entrades de personatges, i cada acció va desencadenant un record sobre el passat d'en Paco en la ment de mossèn Millán. El romanç que va cantussejant el jove ajudant del mossèn cohesiona també les dues línies temporals, donat que des del present de la narració ens aporta la visió que el poble té dels fets.

L'estructura narrativa es tanca magistralment al final de la novel·la. Després de mostrar el dramàtic desenllaç de Paco el del Molino, l'autor porta la sang de l'última escena al moment present, acostant al màxim els dos temps: “La muerte de Paco estaba tan fresca, que Mosén Millán creía tener todavía manchas de sangre en sus vestidos”. (p. 104).

Interpretació i lectures

Tot i la brevetat de l'obra, *Réquiem por un campesino español* és una novel·la rica en lectures i interpretacions. A banda del seu valor com a testimoni històric, que ja s'ha

analitzat en apartats anteriors, els estudiosos aporten tres claus interpretatives més: la lectura moral, la lectura polític-social i la lectura antropològica.

La primera de les lectures, la moral, ve marcada per l'oscil·lació entre els dos personatges centrals: mossèn Millán i Paco el del Molino.

La vida de tots dos transcorre en harmonia fins que un succés marca l'inici de la seva separació: després de l'episodi de la visita a les coves, la relació entre els personatges mai no tornarà a ser la mateixa. Mossèn Millán reconeix que l'esdeveniment marcarà en Paco per sempre: "Pensaba que aquella visita de Paco a la cueva influyó mucho en todo lo que había de sucederle después". (p. 42).

Així, mentre que en Paco es qüestiona la misèria i considera que cal canviar la situació, mossèn Millán justifica l'*status quo* i no es planteja la necessitat d'intervenir-hi. En conseqüència, en Paco adopta una actitud activa que l'acaba portant a entrar en la política local per canviar la situació del poble, en especial dels més pobres; mentre que el mossèn es mostra passiu i relaciona l'esdevenir amb els designis divins, immutables: "La vida es así y Dios que la ha hecho sabe por qué". (p. 39).

Les actuacions d'un i altre portaran al fatídic desenllaç en la línia temporal del passat, i el sentiment de culpabilitat del mossèn pel tràgic final del jove l'impulsarà a realitzar una missa de rèquiem per mirar d'expiar la seva culpa.

La següent lectura, la polític-social, ens presenta el clàssic enfrontament entre rics i pobres. En aquest cas, a més, s'emmarca en una aldea, amb el rols de poder característics d'aquestes: així, d'una banda trobem els poderosos, aquells que posseeixen les terres (els terratinents i els seus administradors i l'estament eclesiàstic) i, de l'altra, els llauradors que les treballen, però que viuen condemnats a la misèria.

L'enfrontament entre els poderosos que volen mantenir el seu estatus i els pobres que lluiten per una nova forma de justícia és així un dels motors de l'obra, i acaba tancant-se amb la brutal repressió i assassinat de civils que arriba per part dels falangistes.

Tot i això, Sender encara dibuixa un bri d'esperança: la mort d'en Paco roman en la consciència col·lectiva del poble, i la seva vida no cau en l'oblit tot i els intents dels poderosos de tancar l'assumpte.

Finalment, l'última de les lectures correspon a la visió antropològica. Aquesta interpretació posa l'accent en l'oposició entre Església i tradició popular, cadascuna encarnada per un espai/personatge: l'església i el mossèn en el cas de la religió, i el carasol i la Jerónima com a representants de la tradició popular.

Pérez Carrera sintetitza l'oposició entre els dos mons amb el següent esquema (PÉREZ, 1988, 45):

Església	Carasol
Presideix mossèn Millán	Presideix la Jerónima

Regida per homes	Regida per dones
En el centre del poble	A les afores del poble
Símbol del poder establert	Refugi de la gent humil i marginal
En moments de decaiguda amb la República	En apogeu i esperançada amb la República
Amb l'arribada dels forasters restitueix el seu poder	Els falangistes disparen a les dones del carasol

Mitjançant aquestes oposicions, la novel·la ofereix una lectura que recupera els ritus de les aldees, tant des del punt de vista religiós com des del misticisme de la tradició popular. Al desenllaç, encara que es produeix la victòria de l'Església després del metrallament, podem veure que la veu del carasol subsisteix en el romanç dedicat a en Paco que entona l'escolanet. La tradició del relat oral sobreviu, i amb ella una part de l'esperit del carasol i de la veu del poble.

Per tancar, i com a conclusió després d'analitzar les diverses interpretacions de la novel·la, podem reafirmar-nos en la posició inicial: tot i la seva breu extensió, ens trobem davant d'una de les grans obres de la postguerra espanyola, i la ploma de Sender sap dotar la novel·la d'una àmplia xarxa de referents que permet diferents nivells de lectura i l'aplicació de diverses claus interpretatives. És, en definitiva, un llibre que convida a la relectura i que constitueix un testimoni de valor inestimable.

BIBLIOGRAFIA

Edició de referència: SENDER, Ramón J. *Réquiem por un campesino español*. Barcelona: Ediciones Destino, 1978. ISBN 842330860X.

GRACIA, Jordi i RÓDENAS, Domingo. *Historia de la literatura española: derrota y restitución de la modernidad*. Barcelona: Crítica, 2011. V. 7. ISBN 9788498921229.

MAÑÁ DELGADO, Eva i ESTEVE JUÁREZ, Luis A. "Nueva aproximación a *Réquiem por un campesino español*. A: *Alazet: Revista de filología*. 1992. Núm. 4. P. 163-180. ISSN 02147602. Disponible en línia: <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/127462.pdf>>. Última consulta: 03/03/2020

PÉREZ CARRERA, José M. *Guía de lectura: Réquiem por un campesino español*. Torrejón de Ardoz: Akal, 1988. ISBN 8476002874.

Laura Vílchez

Servei de Biblioteca Municipal

Les Franqueses del Vallès